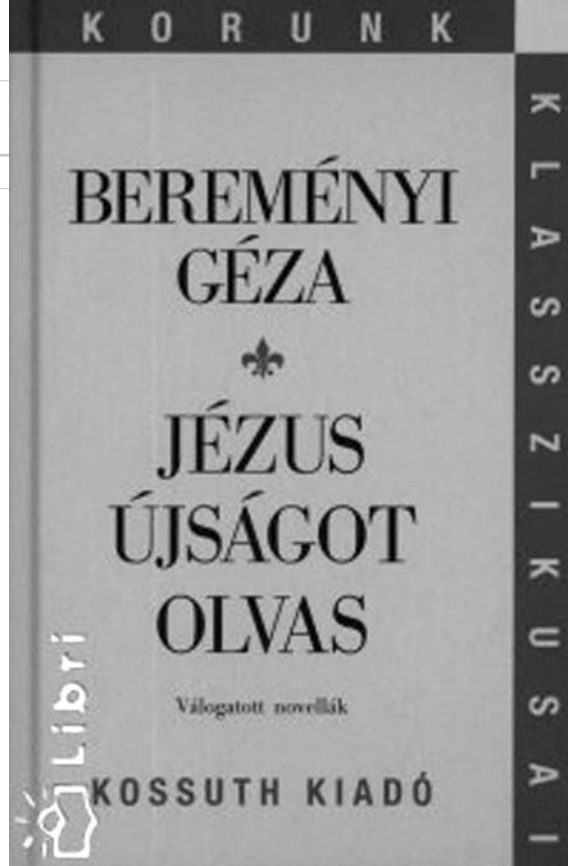

Szemes Péter:

Bereményi Grand Selection 1969-2009.

Az idei könyvhétre jelent meg Bereményi Géza harmadik, *Jézus újságot olvas* című novelláskötete. A Kossuth Kiadó Korunk klasszikusai sorozatában napvilágot látott kispróza-gyűjtemény tizenkét darabját alapvetően *A svéd királyból* (1970) és *A feltűrt gallérból* (1994) válogatta a szerző, s a korpuszba bekerült két új, elsőként a Pannon Tükörben publikált szöveg is (*Jézus újságot olvas*, *Petőfi „Ha férfi vagy, légy férfi” c. költeményének elemzése*). Ugyancsak a folyóiratban jelent meg a *Hóesés a Vízivárosban* dramatikus változata - ezzel az alkotással emellett tévéfilmként is találkozhatott a közönség, de azok is ismerős motívumokra, képekre lelhetnek a kötet olvasása közben, akik forgatták Bereményi *Legendárium* c. regényét, vagy látták az általa jegyzett színdarabokat (*Az arany ára*), filmeket (*Megáll az idő*, *Eldorádó*, *Irodalom*). Mindez azt igazolja, hogy vannak olyan meghatározó jelentőségű történetek, melyek vörös fonálként átszövik az író-rendező életművét, eligazodási pontokat nyújtanak annak áttekintéséhez, értelmezéséhez.

A *Jézus újságot olvas*ban több ilyen is találunk, mindenek előtt a kötet keretét biztosító címadó novella és az *Eldorádó* közös főtémáját, a beteg gyermek gyógyulását. A nyitó szöveg, mint az időben legkésőbb keletkezett, a korábbiakhoz képest stílusbeli módosulást mutat: egyfelől a szigorúan szabott mondatszerkesztés dominál (sok a bővítmény nélküli, vagy minimális bővítményű mondat), másrészt szembetűnő a részletek (emlékfoszlányok, perceptuált képek) rendkívül alapos, szinte mindenre kiterjedő leírása. Itt a szülei által a lakásban magára hagyott gyermek a tükörbe nézve konstatálja hirtelen megbetegedését, s kórházi ápolása alatt is képtelen beszédre, mozgásra, sőt hozzátartozóit sem ismeri meg. Nagyanyja nem adja fel az unokájáért vívott harcot, egy szentképet ad neki, s hazaszállítása után addig suttyog a fülébe Jézus gyógyító erejéről, míg a kis beteg hinni kezd benne. Maga a novella is keretes, hiszen a főhős ismételtelen egyedül marad (az asszony kenyérért megy), mikor egy, a hallottaknak megfelelő kinézetű szőke férfi érkezik – elmondása szerint Jászberényből motoron – és leül a fiú ágya mellé újságot olvasni. A lényéből áradó erő hatására aztán a gyermek felkel, és járni kezd, tehát a gyógyulás útjára lép. Míg e szövegben a „szent” minőségnek köszönhető az állapotjavulás, az *Eldorádó*ban a szakrális és a profán dualizmusa jelenik meg. Ott a fiú nagyszülei után indul a piacra, mikor mozdony zakatolását kezdi hallani a fejében (a motívum az *Utazás a koponyám körül*ből is ismerős

lehet), s hiába próbál a nővérétől segítséget kérni, ő azt hiszi, hogy az öccse csak játszik. A földön fekvő betegre a lányért érkező Vízivárosi Nagypapa talál rá és értesíti a piacon lévő háziakat. Az anyai Nagypapa pénzt és aranyat vesz magához, és erőszakkal ráveszi az autótulajdonos szomszédot, hogy szállítsa őket a kórházba. Út közben ütközik először össze a jelzett két minőség testesítője, a két nagyszülő – a nagyanya Istenhez fohászkodik a gyermek megmeneküléséért, a férje káromkodik. Jellegzetes a kétfajta mentési kísérlet is: míg az asszony misét mond az unokájáért, ura, a piac királya a magával vitt egy kilónyi nemesfémmelel fizeti az orvost, így vásárolja meg a gyermek életét. A kórházi kezelés alatt a beteg állapota nem igen javul, de Nagyanya gondos ápolása megteszi a hatását. Kiderül, hogy akár csak unokájának, a háború idejéről neki is van halálközeli élménye – így mindketten a beavatottak közé tartoznak, mindketten megtapasztalták a „képet” –, hogy nemcsak látja a jövő történéseit megmutató álmokat, de értelmezni is tudja azokat. Végül azonban mégis elveszti unokáját, hiszen akár csak Annamari a Vízivárosi Nagypapa, őt Édesanya és az új férje, Laci bácsi viszi magával a lakásukba. A két életszemlélet közül pedig végül Nagyanyáé kerekedik felül, mivel évtizedek múlva a haldokló Nagypapának be kell látnia, hogy megszerzett anyagi javait nem viheti magával a sírba.

Az anyai ükapa, a XIX. században élt Alexy Lajos kassai puszkaműves alakjához kapcsolódó családi legendákat örökíti meg *Az anyai ág* c. írás. A fiatalon kicsapongó életet élt ős eszerint akkor higgadt le, mikor felesége elfűrészelte a tivornyák helyszínének otthont adó háztól a városba vezető híd lábait, s ennek következtében a dévaj nők és cimborák mind halálukat lelték. A kiváló műszaki

érzékkel megáldott fegyverkovács ezután műhelyébe zárkózott, s megalkotta a hátultöltős puskát, mellyel a honvédsereg győzelmét kívánta elősegíteni (Rákosi Viktor *Korhadttal fakesztek* c. kötetének egyik darabja, a *Történet, amely álom* csak eljátszik ezzel a gondolattal). A nagy jelentőségű hadi újítás gyártására azonban nincs pénz, ezért a mestert titoktartásra kéri Kossuth. Kassa elestét követően Paskievics katonái mégis keresni kezdik a feltalálót, ám helyette tanár névrokonát hurcolják életfogytig tartó fogságba. Ezek után a szerencsés ükapa elhagyja az országot és hosszas bolyongás után a poroszoknak adja el a tervet, akik az új fegyverrel a königgratzi csatában megverik az osztrákokat, közvetve hozzájárulva ezzel a kiegyezés megszületéséhez. Az anyai elődnek ezután nyoma vész, ám sorsával különös kontrasztot alkot unokája esete, akit egy emberöltővel később elvisznek a mentők, amikor tisztí kardjával a Tanács körúton hadonászik.

Az apai vonalhoz kötődő novella, a *Hóesés a Vízivárosban* az ott élő nagyszülőknél tett első látogatást beszéli el. Az édesanyjával érkező epikus én mindjárt a különleges értékekkel felszerelt lakásba érkezéskor ezüstórát kap nagypapjától, amivel az szimbolikusan is jelezni kívánja – unokája az egyetlen férfi örökös. A nagymamát teljesen megdöbbeníti, hogy mennyire hasonlít rá a kisfiú, szándékolt ájulásából is nehezen tér magához. Közben a családfőhöz régi iskolatársa és barátja, a korábbi funkcionárius, börtönből frissen szabadult Kőszegi Miklós toppan be. A rokonok és ismerősök közben a másik szobában a gyermek által meghallott információtöredékekből próbálják meg kitalálni, ki is lehet a látogató (egyikük elzárkózó, minden vonatkozó ismeretét letagadó magatartása rárimel a Petőfi-novellában Apuka nevelt fia dolgozatára vonatkozó szavaira). A tudomására jutottakat egyből kiadó unoka alapos dorgálásban részesül nagypapjától, az árulkodót mintegy kiveti a felnőttek közössége. A magára maradt fiú a hó hullását nézve hasonló esetet idéz fel magában, hiszen néhány évvel korábban nyugatra menekülő, vér szerinti apja búcsúlátogatása alkalmával nem volt kíváncsi rá, nem akart elköszönni tőle. Akárcsak most, akkor is egyedül volt a felnőttek között, és kétszer is megtagadták azok, akiknek az örökségét át kell vennie. A fiatalság és a szerelem a fő motívumai két egymáshoz szorosan kapcsolódó novellának, *A feltűrt gallérnak és a Petőfi „Ha férfi vagy, légy férfi” c. költeményének* elemzésének, ugyanakkor az elbeszélői nézőpont el is választja őket. Előbbi, a második kispőzsa-kötet címadó darabja, filmszerű képekből építkezik. (Ami nyilvánvalóan Bereményi több szövegének is sajátossága, *A svéd király* és az *Irodalom* mellett azonban itt érezhető leginkább.) Szukics Magda hosszan tartó betegsége után először megy új iskolájába, a mintagimnáziumba és az egyik szünetben észrevesz egy lépcsőfordulóban beszélgető, feltűrt galléros fiút, aki érdekelni kezdi. A különleges

benyomást keltő ruhadarab története akkor kezdődik, mikor gazdája, Pintér elhatározza, hogy megismeri Pierre-t, az iskola negyedikes bálványát. Először osztálytársától, a kis Körmenditől hall a nagyfiú legendás tetteiről, aminek köszönhetően találgatni kezdi, melyik srác lehet a példakép. Két alkalommal is rossz fele próbálkozik, hiszen először Csöpipel, majd Prestonnal keveri össze, utóbbtól azonban egyedi, vagány azonosítót kap, miután az idősebb fiú felhajtja a gallérját. Innentől kezdve így megy mindenhová, s utóbb nagy vágya is teljesül, mikor a harmadikosok osztálybuliján mintegy véletlenül részese lesz Pierre és egy lány alkalmi légyottjának, és erőt nyer a fiú magabiztosságából. Azonos nevű alakok jelennek meg a Petőfi-novellában is. Itt Szukics Magda már nemcsak órán figyel, de szerelmes levéllel és is nyomatékot ad vonzódásának. Az új osztályfőnök, az 56-os szerepvállalása miatt eltávolított Ficere helyére érkezett, magyart is oktató Lovasné a cetlit látva azt hiszi, a fiú titokban verseket ír. Pintér azt hazudja, hogy valóban van 6-7 költeménye és a bizonyítási vágyból megfogalmazott kettővel igazán közel kerül tanárnőjéhez. A viszony bontakozását látva szerelmes osztálytársnője megsértődik, és féltékennyé akarja tenni, Rajnák igazgató-helyettes pedig megpróbálja beszervezni, azt kérve, hogy rendszeresen jelentsen Lovasnéról neki. Közben irodalom órán Petőfi Ha férfi vagy, légy férfi című költeményét kapják otthoni elemzésre, amibe a főhős saját érzéseit, vágyait is belefoglalja. Nevelőapja azonban széttépi a dolgozatot, nehogy kitűnni akarása, vagy értékes adottságai miatt a hatalom birtokosai részéről valamilyen retorzió érje a fiút. Pintér végül újrírja szövegét.

Másfajta vonatkozásban jelenik meg a szerelem az *Utolsó kör a vízben* c. írásban. Ebben a kissé becsípett prózai én elmegy Mártához, ahol találkozik volt barátnőjével (feleségével?), Marival (érdemes figyelni az újszövetségi áthallást), akit meghív a Dunához, hajózni az új jachtján. A folyóparti házikóban idilli módon teáznak Csaba cimborájával és a hozzá tartozó lánnyal, Négyléggel, ám végül be kell ismernie, hogy hiába hozta ki a nőt, hiszen nincs semmiféle hajója.

Az emberi sors történeti beágyazottságát vizsgálja a *Levelet Zs. asszonynak* című novella. Bereményi szövegeinek egyébként is egyik meghatározó specifikuma a történelem életeket formáló jellegének, a hely és idő determináló erejének megmutatása. A fiktív levél „szerzője”, a „beszélő” hazaérkezése után először is gőzfürdőbe megy, és itt próbálja egészszé, egy korábbi vitában a partnernője által felvetett problémára adott feloldási javaslatát formálni közeli lengyelországi élményeit. Miközben érzékszervei telítődnek a látvánnyal, az illatokkal és zajokkal, ő északi impressziókat idéz fel eddigi három látogatása eseményeiből. Krakkóból művész barátjával, Jan-nal való utolsó beszélgetését, Varsót illetően egy Wanda nevű lánnyal való rövid

viszonyát és végül Gdansk felé a stoppolást, amint az út menti fűben fekvő madarakat figyelte, valamint a végtelen tengert. Megfogalmazódik benne a kulcskérdés: „miért keresem én mindenütt, mindenben a történelmet?”. S rá válasz: mert igénye van rá, az összekötő, folytonosságot teremtő szálak megtalálására, aminek a legszemélyesebb életig hatoló ereje van. Így a gőzfürdőt elhagyva nemcsak testileg, de lelkileg is megtisztul (megéli a katharsziszt).

Képzlet és valóság fonódik össze az utolsóként vizsgálendő négy kisprózában. A *Csendőrökben* szereplő gyermekek gyilkosságot és kivégzést játszanak, hiányzik azonban a felakasztandó „áldozat”, aki inkább futbalozni akar a barátaival. Közben munkások különös, csillogó fémlapot erősítenek a szomszéd háztetőre, ami a halott menyasszonyt játszó kislány kivételével mindenki figyelmét elvonja, megtöri a szituációba való beleélést. A *Műdal* rövid, mégis fantasztikus gyermeki utazást idéz meg. Kis hőse nagyapja unszolására elindul hajnalban a rétre, „nanó”-nak (nagyanya?) pünkösdi virágot szedni. Már a házat, melyben lakik, a hallott történetekből épített, sajátos mesevilág teremtményei lakják, így nem csoda, ha már a közeli kukoricásban lezuhant repülőgépet talál, melynek nemcsak a rádiója működik, de alkalmas arra is, hogy lebombázza vele a falut. (A destruktív gyermeki ösztön megnyilvánulása e két írásban a Csáth-novellákkal mutat rokon vonásokat.) Miután megunja a kis település feletti keringést, Pálíró Feri agronómus veszi fel a motorjára és szállítja végig bővebb lakóhelye környékén. Ő lesz a pünkösdi király, a világszép végvölgyi kisasszony párja, akit a faluban élők megbecsülése övez – a novella külön erénye az ünnephez kapcsolódó szokások megelevenítése. A hazatérő fiút végül, mintegy kijózanításul „nanó” vízért küldi, ám ő még a kútból is Rózsa Sándort húzza fel, vele beszélget el, míg a család többi tagja már asztalnál ül.

A megelevenedett irodalom motívuma jelenik meg az első kötet címadó darabjaként beválogatott, *A svéd királyban* és a legutóbb megfilmesített *Irodalomban* (benne Törőcsik Mari kiváló alakításával és Horváth Károly zenéjével). Előbbiben XII. Károly oroszországi hadjáratának eseményeiről olvas Somogyi, aki előtt az uralkodó materializálódva is megjelenik. (A textusbeli események hullámszámát kiválóan építi egybe az olvasás aktusával Bereményi: a támadás leírását pl. „a betűk gyorsan követték egymást” mondattal akasztja meg, majd folytatja tovább.) Azonban nem csupán az olvasó és az irodalmi alak létmódja különbözik (nemcsak önmagában véve, de azért is, mert a király a befogadás aktusa közben nincs jelen, sőt a történések előrehaladtával állapota fizikailag is változik), de a személyes történelemhez való viszonyuk is, hiszen míg Somogyi csak annyit tud partneréről, amennyit a szöveg

lehetővé tesz, addig a király beszélgetőtársa eddigi életének minden eseményével, társadalmi viszonyaival, de még sorsa jövőbeli alakulásával is tisztában van. A két „élet”, mely az olvasás folyamán párhuzamosan haladt, sőt annak holtidejében összeért, végül az egyetemista fiú álmában kapcsolódik egybe, amikor nemcsak a beleélés, de az átélés aktusa is megvalósul, maga lesz a svéd király. Az elkövetkező nap pedig Somogyi számára az uralkodó által korábban elmondott módon alakul, innentől tehát a regénybeli uralkodó is végleg részese lesz Somogyi személyiségének, formálója jellemének.

Az *Irodalom* főalakja, Dobrovics, aki íróként „az induló tehetségek közé” tartozik, későig dolgozó édesanyjával és súlyos beteg, járásképtelen nagyanyjával él egy lakásban. Mivel a fiatalember, hogy alkotói ambíciói minél inkább kibontakozhassanak, újságot hord ki reggelente és a nap többi részét többnyire otthon tölti, ő látja el idős rokonát, s közben gondolatban új írása cselekményét formálja. A nagyanya szinte azonnal elfelejti, amit mondanak neki („Tiszta papírlap, azt írhatasz rá, amit akarsz” – jellemzi unokája), így Dobrovics újabb és újabb alteregókat talál ki, különböző foglalkozásokkal, életkörülményekkel. A legsikerültebb – miszerint ő Victor Hugo – folyományként az asszony kezébe adja *Nyomorultak* című, világsikerű regényét. Az öreg hölgynek nem tetszik, de miután a fiú azt állítja, hogy őt is beleírta, mégis elolvassa. Így telepedik rá a novellavilág valóságára második réteggént a *Nyomorultak* világa (jelenik meg a nagyanya számára Dobrovics alkalmi barátnője Cosette-ként és az italozni feljött presszóbeli férfiak, mint a párizsi forradalmi ifjúság képviselői), valamint a főhős gondolataiban alakuló, egyre komplexebb kémhistória, melynek idős nőalakját, Dallamot éppen ágyban fekvő rokonáról mintázza. Végül egységgé egészül a három történet: a nagyi befejezi „unokája könyvét”, saját élettapasztalatából merítve elfogadja annak globális értelmét, a fiú új írása összeáll és újsághordás közben címet is nyer: *Irodalom*.

A kötetet alkotó tizenkét kisprózai szöveg Bereményi írói világának egy-egy sajátos szeletét tárja az olvasó elé. A történetek mögött mindannyiszor markánsan feszülő, talán szándékolatlan bölceleti ív azonban továbbgondolásra, az életműben gyakorta előforduló, meghatározó motívumok felvillantása az alkotói oeuvre kincsesládájában való további kutakodásra, a tükörcserepek vagy kirakós játék darabok egységes képpé rendezésére csábítja a befogadót. A *Jézus újságot olvas* ezáltal nemcsak a negyven esztendő írói pályája sikeres jutalomjátéka, de az egyetemes magyar novellairodalom egyik szépen csillogó koronagyémántja is lett egyben, mely méltó helyet érdemel minden értő olvasó tékáján.

(Kossuth Kiadó, 2009.)